



RADOSŁAW SAJNA-KUNOWSKY

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0003-4279-450X

r.sajna@ukw.edu.pl

Ograniczenia wolności mediów w państwach BRICS.

Uwarunkowania historyczno-systemowe, stan aktualny
i wyzwania dla Zachodu

Restrictions on Media Freedom in BRICS Countries:

Historical and Systemic Conditions, Current Situation and Challenges for the West

Słowa kluczowe:

BRICS, wolność mediów,
Chiny, Rosja, Indie

Keywords:

BRICS, media freedom,
China, Russia, India



Ograniczenia wolności mediów w państwach BRICS. Uwarunkowania historyczno-systemowe, stan aktualny i wyzwania dla Zachodu

Wolność mediów jest jednym z fundamentów funkcjonowania demokracji liberalnej – wartością ukształtowaną w świecie zachodnim, zapisaną w art. 19 *Powszechnej deklaracji praw człowieka*. W państwach BRICS ta zachodnia wartość jest jednak negowana, czego dowodzi praktyka ograniczania wolności mediów, zwłaszcza w największych potęgach bloku, tj. w Chinach, Rosji i Indiach. W artykule przedstawiono fundamenty teoretyczne tego problemu i dane międzynarodowych organizacji (Reporters Without Borders, Freedom House i in.), a także przeanalizowano problem w trzech wspomnianych państwach. W konkluzji stwierdzone zostało, że poważne ograniczenie wolności mediów w państwach BRICS stanowi problem w ich relacjach z Zachodem, gdzie standardy w tym zakresie regulowane są systemowo.

Restrictions on Media Freedom in BRICS Countries: Historical and Systemic Conditions, Current Situation and Challenges for the West

Media freedom is one of the foundations of liberal democracy, a value developed in the Western world, enshrined in art. 19 of the *Universal Declaration of Human Rights*. However, in the BRICS countries, this Western value is being disregarded, as evidenced by the practice of restricting media freedom, particularly in the bloc's largest powers, China, Russia, and India. This article presents the theoretical foundations of the problem, data from international organisations (Reporters Without Borders, Freedom House and others), and analyses the problem in the three aforementioned countries. The conclusion is that the serious restrictions on media freedom in the BRICS countries pose a problem in relations with the West, where media freedom is systemically regulated.

Wprowadzenie

Wolność mediów, jako jeden z fundamentów demokracji liberalnej, jest koncepcją zachodnią, tzn. stworzoną i akceptowaną przez państwa Zachodu. Tak też postrzegana jest w różnych regionach świata, zwłaszcza tam, gdzie władza znajduje się w rękach dyktatorów, a więc w różnego typu reżimach autorytarnych czy totalitarnych. Gdy mowa o państwach BRICS, to spośród pięciu, od których pochodzi akronim, Chiny i Rosja odrzucają zachodnie koncepcje ustrojowe, a Indie, Brazylia i RPA są państwami postkolonialnymi, gdzie zachodnie wartości często negowane są przez pewne środowiska polityczne odwołujące się do negatywnych aspektów dziedzictwa kolonialnego. Do państw demokratycznych według zachodnich standardów nie sposób również zaliczyć tych, które w ostatnim czasie dołączyły do BRICS (Arabii Saudyjskiej, Egiptu, Etiopii, Indonezji, Iranu i Zjednoczonych Emiratów Arabskich) lub mają status partnerów (Białorusi, Boliwii, Kazachstanu, Kuby, Malezji, Nigerii, Tajlandii, Ugandy i Uzbekistanu)¹.

Choć w 1948 r. wolność słowa została zapisana w art. 19 *Powszechnej deklaracji praw człowieka* ONZ, to do dziś w wielu miejscach na świecie toczy się permanentna walka przeciw różnym ograniczeniom tego prawa². Historia działań na rzecz wolności mediów (w szerszym znaczeniu: wolności słowa i opinii) sięga przynajmniej XVII w. i opublikowanego w 1644 r. przez Johna Milтона traktatu przeciwko cenzurze dzieł drukowanych pt. *Areopagitica*³. W XIX stuleciu John Stuart Mill wyłożył argumenty za swobodą opinii w traktacie *O wolności*⁴. Dzieła ich obu stanowią fundament liberalnej teorii prasy, opisanej w znanym opracowaniu Freda S. Sieberta, Theodore'a Petersona i Wilbura Schramma pt. *Four Theories of the Press*. Podkreślali oni m.in. rolę jednego z autorów deklaracji niepodległości Stanów Zjednoczonych, a później prezydenta Thomasa Jeffersona, który pomimo ataków ze strony prasy podtrzymywał swoje przekonanie, że powinna ona podlegać kontroli rządowej jedynie w minimalnym

1 Zob. „BRICS” [online, dostęp: 10 IX 2025]: <<https://infobrics.org/>>.

2 A. Sajó, *Freedom of Expression*, Institute of Public Affairs, Warsaw 2004, s. 13 i n.

3 A. Briggs, P. Burke, *A Social History of the Media. From Gutenberg to the Internet*, Polity Press, Cambridge–Malden 2005, s. 74.

4 J. S. Mill, *Utylitaryzm. O wolności*, tł. A. Kurlandzka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 152.

stopniu⁵. Przyjęta w 1791 r. pierwsza poprawka do konstytucji USA mówi m.in., że „Kongres nie może stanowić [...] ustaw ograniczających wolność słowa lub prasy [...]”⁶. Nieco wcześniej, bo w 1789 r., wolność słowa znalazła się w *Deklaracji praw człowieka i obywatela* – dokumencie programowym rewolucji francuskiej, który bazował na francuskiej myśli oświeceniowej i liberalizmie. Doktryna liberalna zakłada zatem wolność mediów, wolny rynek idei, rolę mediów jako psa łańcuchowego demokracji czy też czwartej władzy, która ma kontrolować władze ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą⁷.

Siebert, Peterson i Schramm wyróżnili jeszcze trzy inne teorie prasy: autorytarną, sowiecko-komunistyczną oraz społecznej odpowiedzialności mediów. W odniesieniu do pierwszej zauważyli, że praktycznie w całej Europie stosowano niegdyś zasady autorytaryzmu jako teoretyczny fundament kontroli systemu prasowego, a teoria ta stała się doktryną obowiązującą prawie na całym globie⁸. W jej świetle media mają służyć umacnianiu władzy i realizacji celów wskazanych przez przywódcę, do czego potrzebna jest kontrola poprzez koncesjonowanie nadawców, cenzurę prewencyjną i represje prawne⁹. Późniejsza doktryna sowiecko-komunistyczna przypomina w pewnym sensie doktrynę autorytarną, a opiera się na trzech głównych zasadach: upaństwowienia mediów, ich klasowości i partyjności oraz ich instrumentalnego traktowania¹⁰.

Na Zachodzie dostrzeżono też w XX w. wady kapitalistycznego modelu funkcjonowania mediów, czego skutkiem była teoria społecznej odpowiedzialności. Denis McQuail wyjaśnia, że podstawy filozoficznej dostarczyła jej amerykańska Komisja Wolności Prasy (tzw. komisja Hutchinsa), która w 1947 r. opublikowała krytyczny raport, ale „w ciągu dwóch czy trzech dekad po drugiej wojnie światowej została w gruncie rzeczy wdrożona z większą determinacją i lepszym skutkiem w innych krajach niż Stany

5 F. S. Siebert, T. Peterson, W. Schramm, *Four Theories of the Press*, University of Illinois Press, Urbana-Chicago 1984, s. 43-47.

6 *Konstytucja Stanów Zjednoczonych*, Agencja Informacyjna Stanów Zjednoczonych, Kraków 1990, s. 30.

7 Zob. M. Mrozowski, *Media masowe. Władza, rozrywka i biznes*, Aspra, Warszawa 2001, s. 198-202.

8 F. S. Siebert, T. Peterson, W. Schramm, *Four...*, s. 9-10.

9 M. Mrozowski, *Media...*, s. 194-196.

10 Tamże, s. 197-198.

Zjednoczone”¹¹. Ta normatywna teoria mediów była rezultatem dostrzeżenia wad doktryny liberalnej, ale nie podważała jej podstawowego postulat o wolności mediów. Ukształtowała się też doktryna demokratycznego uczestnictwa, która przewiduje prawo do komunikowania poszczególnym jednostkom i grupom społecznym, a także doktryna na rzecz rozwoju, charakterystyczna dla państw rozwijających się, gdzie za główny podmiot prawa do komunikowania uznaje się państwo realizujące narodowe interesy, jednak kosztem wolności mediów¹². W państwach BRICS powyższa doktryna może być fundamentem funkcjonowania mediów, uzasadniającym ograniczanie ich wolności. Przynajmniej w dwóch, tj. Chinach i Rosji, wciąż żywa jest doktryna komunistyczna, aczkolwiek w niektórych elementach systemu medialnego, niezwiązanych z polityką najwyższego szczebla i o ograniczonym zasięgu, dopuszcza się pewne zasady rynkowe.

Pochodzący ze Sri Lanki amerykański badacz Shelton Gunaratne w swojej przenikliwej książce *The Dao of the Press. A Humanocentric Theory* zwraca uwagę na różnice w postrzeganiu demokracji przez Zachód i Wschód. Opiera się przy tym na wschodnich filozofiach oraz zachodnich perspektywach naukowych i zachodocentrycznych teoriach mediów, by poszukiwać pewnej jedności i dynamiki w łączeniu tych dwóch światów¹³. Czy w obliczu globalnej rywalizacji politycznej, ekonomicznej i militarnej możliwe jest jednak znalezienie płaszczyzny porozumienia pomiędzy liberalnym Zachodem a jego konkurentami z BRICS, którzy nie uznają zachodnich wartości jako globalnego fundamentu współistnienia? Wprawdzie w niektórych państwach grupy, jak Brazylia i RPA, zachodnie dziedzictwo jest wyraźniejsze niż wschodnie, ale i tam opór wobec zachodniego imperializmu (z postkolonialnym resentymen-tem) utrudnia dialog. Czy jest on możliwy bez wolnych mediów, które mogłyby wywierać presję na swoich przywódców, by szukali rozwiązań dobrych dla wolności jednostki, społeczeństwa i globalnego pokoju?

Z perspektywy współczesnych stosunków międzynarodowych można wyróżnić przynajmniej kilka aspektów omawianego problemu. Po pierwsze, w ujęciu teorii liberalnej ograniczanie wolności mediów przez państwa

11 D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, tł. M. Bucholc, A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 185.

12 M. Mrozowski, *Media...*, s. 207–209.

13 S. Gunaratne, *The Dao of the Press. A Humanocentric Theory*, Hampton Press, Cresskill 2005.

BRICS podważa mechanizmy liberalnego porządku międzynarodowego, który opiera się na wolnym przepływie informacji, odpowiedzialności rządów czy społecznym nadzorze nad władzą. Po drugie, w ujęciu realistycznym ograniczanie wolności mediów jest narzędziem wzmacniania suwerenności państw i ochrony przed wpływem zewnętrznym, formą strategicznej obrony suwerenności informacyjnej. Po trzecie, w ujęciu konstruktywistycznym w krajach BRICS media państwowe i kontrolowane przekazy służą budowie alternatywnego obrazu świata, legitymizacji autorytarnych reżimów oraz delegitymizacji Zachodu jako neokolonialnego arbitra wartości. Państwa BRICS usiłują wpływać na globalny przekaz informacyjny i stworzyć nowy globalny porządek informacyjny¹⁴, co szczególnie dotyczy Chin i ich globalizujących się pod kontrolą władz mediów¹⁵.

Celem niniejszego artykułu jest zatem rozpoznanie stanu wolności mediów w państwach BRICS – głównie w Chinach, Rosji i Indiach – z uwzględnieniem uwarunkowań historyczno-systemowych. Podstawowe pytanie badawcze brzmi zatem: W jaki sposób ograniczana jest wolność mediów w największych potęgach BRICS? By na nie odpowiedzieć, dokonano przeglądu literatury przedmiotu, a także wykorzystano raporty i rankingi największej na świecie organizacji zajmującej się badaną problematyką, tj. francuskich Reporterów bez Granic (RSF). Sięgnięto także po najnowsze dane Freedom House oraz informacje innych organizacji, takich jak Committee to Protect Journalists, International Federation of Journalists czy Human Rights Watch. W ramach podsumowania nakreślono także najważniejsze wyzwania, jakie analizowany kontekst stawia przed Zachodem, traktując je m.in. jako postulaty badawcze.

Państwa BRICS w rankingach wolności mediów RSF i Freedom House

Międzynarodowa organizacja pozarządowa Reporterzy bez Granic została założona w 1985 r. w Montpellier, by bronić prawa każdego człowieka do wolnej i rzetelnej informacji. Za misję przyjęła sobie działalność na rzecz wolności, pluralizmu i niezależności dziennikarstwa oraz obronę tych, któ-

14 Zob. D. K. Thussu, K. Nordenstreng, *BRICS Media Reshaping the Global Communication Order?*, Routledge, New York 2020.

15 Zob. *China's Media Go Global*, ed. D. K. Thussu, H. de Burgh, A. Shi, Routledge, New York 2018.

rzy ucieleśniają te ideały. Swoje zadania realizuje zgodnie z duchem art. 19 *Powszechnej deklaracji praw człowieka*, a także najważniejszych deklaracji dotyczących etyki dziennikarskiej. Ma status konsultanta m.in. przy ONZ, UNESCO i Radzie Europy. Informuje w pięciu językach o sytuacji wolności mediów na całym świecie, nadużyciach wobec dziennikarzy i wszelkich formach cenzury¹⁶. Corocznie aktualizuje też światowy indeks wolności prasy, mierząc za pomocą odpowiedniej metodologii¹⁷ stan wolności mediów w ok. 180 państwach. Uwzględnione są tam również oczywiście państwa BRICS. Poniższa tabela przedstawia zestawienie miejsc, jakie zajmowały w indeksie główne państwa BRICS w latach 2010–2025, tj. po dołączeniu RPA.

Tabela. Państwa BRICS w światowym indeksie wolności prasy w latach 2010–2025

Rok	Miejsce w indeksie				
	Chiny	Rosja	Indie	Brazylia	RPA
2010	171	140	122	58	38
2011–2012	174	142	131	99	42
2013	173	148	140	108	52
2014	175	148	140	111	42
2015	176	152	136	99	39
2016	176	148	133	104	39
2017	176	148	136	103	31
2018	176	148	138	102	28
2019	177	149	140	105	31
2020	177	149	142	107	31
2021	177	150	142	111	32
2022	175	155	150	110	35
2023	179	164	161	92	25
2024	172	162	159	82	38
2025	178	171	151	63	27

Źródło: oprac. własne na podstawie danych indeksu wolności prasy RSF

- 16 *Qui sommes-nous?*, „Reporters sans frontières” [online, dostęp: 16 IX 2025]: <<https://rsf.org/fr/qui-sommes-nous>>.
- 17 *Méthodologie détaillée du Classement mondial de la liberté de la presse 2025*, „Reporters sans frontières” [online, dostęp: 16 IX 2025]: <https://rsf.org/fr/m%C3%A9thodologie-d%C3%A9taill%C3%A9e-du-classement-mondial-de-la-libert%C3%A9-de-la-presse-2025?year=2025&data_type=general>.

Z tabeli wynika, że najpoważniejsze problemy z wolnością mediów wśród państw BRICS występują w Chinach, Rosji i Indiach. U bardziej zachodnich uczestników formatu sytuacja wydaje się lepsza, choć w Brazylii widoczne są duże wahania, co jest zresztą charakterystyczne dla niezbyt stabilnych demokracji w Ameryce Łacińskiej. RSF zauważa pewien progres w relacjach na linii państwo–media za rządów prezydenta Luiza Inácia Luli da Silvy w porównaniu z epoką jego poprzednika – Jaira Bolsonaro. Nadal odnotowuje jednak problemy ze stosowaniem przemocy wobec dziennikarzy, dezinformacją, a także wysokim poziomem koncentracji własności w mediach¹⁸, co podkreślają też badacze problemu na tym największym rynku medialnym Ameryki Południowej¹⁹. W RPA sytuacja wygląda najkorzystniej: RSF zauważa gwarancje wolności mediów i rozwój dziennikarstwa śledczego w państwie, które po epoce *apartheidu* potrafiło stworzyć warunki do funkcjonowania demokracji, ale dostrzega też ataki werbalne kierowane w stronę dziennikarzy przez działaczy politycznych²⁰. Badacze z południowoafrykańskich uniwersytetów zauważają także ograniczenia różnorodności mediów w RPA²¹, choć akurat ten problem dotyczy też wielu zachodnich demokracji.

Podobnie jak RSF, organizacją pozarządową jest też powstały w 1941 r. w Waszyngtonie Freedom House. Monitoruje on stan wolności i demokracji na świecie, publikując wyniki badań dotyczących ponad dwustu krajów i terytoriów. Wraz z rozwojem internetu zaczął także obserwować wolność w sieci. Stosuje w tym celu odpowiednią metodologię, bazującą na trzech wskaźnikach: przeszkodach w dostępie, ograniczaniu treści i naruszaniu praw użytkownika²². Rezultaty są zbieżne z wynikami badań RSF, bo naj-

18 *Brésil*, „Reporters sans frontières” [online], 2025 [dostęp: 25 X 2025]: <<https://rsf.org/fr/pays-br%C3%A9sil>>.

19 Zob. R. Sajna-Kunowsky, *Media w Brazylii*, [w:] *Leksykon terminów medialnych*, t. 2: M–Z, red. K. Wolny-Zmorzyński [i in.], Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 2024, s. 38.

20 *Afrique du Sud*, „Reporters sans frontières” [online], 2025 [dostęp: 25 X 2025]: <<https://rsf.org/fr/pays-afrique-du-sud>>.

21 J. Reid, V. Malila, *Measuring Media Diversity in South Africa: A Model for Measuring Media Diversity and the Audience Centred Approach*, [w:] *Media Diversity in South Africa. New Concepts from the Global South*, ed. J. Reid, Routledge, New York 2022, s. 23–41.

22 *Freedom on the Net Research Methodology*, „Freedom House” [online], 2025 [dostęp: 16 IX 2025]: <<https://freedomhouse.org/reports/freedom-net/freedom-net-research-methodology>>.

gorszą sytuację Freedom House odnotowuje aktualnie w Chinach i Rosji, następnie w Indiach i Brazylii, a najlepszą – w RPA²³. Jak zatem wynika z monitoringu obu organizacji, zdecydowanie najpoważniejsze problemy z wolnością mediów istnieją w najpotężniejszych państwach BRICS, choć skomplikowana jest też w Brazylii, a najbliższa standardom zachodnim – w RPA. Mimo że każdy ranking może podlegać także ocenie pod względem rzetelności, na pewno wyłania się pewien obraz problemu – negatywny dla państw BRICS, zwłaszcza trzech największych potęg bloku, co wymaga dokładniejszego omówienia. W każdym z nich funkcjonują oczywiście inne uregulowania prawne mediów i prawa do informacji²⁴, co ze względu na obszerność zagadnienia wykracza już poza treść tego artykułu. Należy jednak zauważyć, że w przypadku reżimów niedemokratycznych regulacje takie pozostają zwykle fasadą, za którą kryje się pragmatyka władz tłumiących wszelkie nurty opozycyjne zagrażające *status quo*.

Ograniczenia wolności mediów w Chinach

Funkcjonowanie mediów w Chinach opiera się na dwóch podstawowych fundamentach: filozoficznym, wywodzącym się z konfucjanizmu, oraz ideologicznym, który wynika z wieloletniego sprawowania władzy przez Komunistyczną Partię Chin (KPCh). Jedną z podstawowych cnót konfucjanizmu jest lojalność, odnosząca się m.in. do relacji między władcą i poddanymi. Ponadto w chińskiej kulturze głęboko zakorzeniony jest kolektywizm, będący przeciwieństwem zachodniego indywidualizmu²⁵. Komunizm zakłada także wspólne działanie społeczeństwa dla dobra państwa zarządzanego przez kolektyw wyłoniony z partii. Media zgodnie z doktryną komunistyczną kontrolowane są przez partię i mają służyć formułowanym przez nią interesom państwowym, zgodnie z założeniami ideologicznymi. Niemniej jednak Chiny w kontrolowany sposób wdrażają zasady wolnego rynku

23 *Freedom on the Net*, „Freedom House” [online], 2025 [dostęp: 16 IX 2025]: <<https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fortn&year=2024>>.

24 K. Ivanova, M. Myltykbaev, *Implementing the Right to Information as a Key Element of Freedom of Expression in the BRICS Countries*, „BRICS Law Journal” 2022, vol. 9, issue 2, s. 4–29.

25 J. Mikułowski-Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Universitas, Kraków 2006, s. 285–288.

do różnych segmentów gospodarki, w tym rynku medialnego. Promowana była nawet wizja jednego państwa, dwóch ustrojów w odniesieniu do kapitalizmu wprowadzanego w Hongkongu i na Tajwanie²⁶.

W latach osiemdziesiątych XX w. przedsięwzięto w Chinach pewne reformy, próbując integrować państwo z globalnym systemem rynkowym. Niektórzy dziennikarze i zwolennicy liberalizmu pragnęli przededefiniować swoją rolę na rzeczników ludu, a nie partii, czego kulminacją były relacje z protestów studenckich na Placu Tiananmen w 1989 r., podczas których domagano się m.in. wolności słowa. Po zakończonych masakrą ludności wydarzeniach nastąpił szereg zmian, związanych m.in. z procesami kontroli, ale też urynkwienia i umiędzynarodowienia mediów. W latach dziewięćdziesiątych chińskie władze umożliwiły ich częściową komercjalizację, co przyniosło znaczące dochody z przemysłu medialnego (w 1998 r. ok. 16 mld dol., a w 2005 już ponad 40 mld). Inwestowały także w budowę infrastruktury internetowej, by dotrzymać kroku globalnej konkurencji, głównie amerykańskiej. Władze wciąż jednak wierzyły, że kontrola agendy publicznej jest kluczowa do utrzymania stabilności państwa i KPCh u władzy²⁷. Telewizja chińska – najważniejsze medium pod względem zasięgu i wpływu, zwłaszcza wśród biedniejszych i słabiej wykształconych grup społeczeństwa – stała się hybrydą państwowej propagandy i komercyjnej rozrywki²⁸.

Zhao Yuezhi – chińska badaczka z kanadyjskiego Simon Fraser University – zauważyła jednak, że kontrola polityczna, wypaczenia we wprowadzaniu zasad rynkowych do systemu medialnego, ograniczenia profesjonalizmu dziennikarskiego i inne problemy uniemożliwiły chińskim mediom pełnienie funkcji skutecznych środków ekspresji i komunikacji społecznej w obrębie różnych grup społecznych w Chinach po 1989 r.²⁹ Oczy całego

26 Deng X., *Chiny na drodze reform w XXI wieku*, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 2007, s. 183–187.

27 Q. Gang, D. Bandurski, *China's Emerging Public Sphere: The Impact of Media Commercialization, Professionalism, and the Internet in an Era of Transition*, [w:] *Changing Media, Changing China*, ed. S. L. Shirk, Oxford University Press, New York 2011, s. 38–76.

28 Zob. M. Di, *Between Propaganda and Commercials: Chinese Television Today*, [w:] *Changing Media...*, s. 91–114.

29 Y. Zhao, *Who Wants Democracy and Does It Deliver Food? Communication and Power in a Globally Integrated China*, [w:] *Democratizing Global Media. One World, Many Struggles*, ed. R. A. Hackett, Y. Zhao, Rowman & Littlefield, Lanham 2005, s. 57–79.

świata zwrócone były na Chiny przed Igrzyskami Olimpijskimi w Pekinie w 2008 r. i w ich trakcie. Jak donosiła amerykańska organizacja Committee to Protect Journalists, zagraniczni reporterzy, którzy przybywali tam m.in. w tym olimpijskim roku, żeby relacjonować antyrządowe protesty w Tybecie czy trzęsienie ziemi w prowincji Syczuan, zmagali się z ograniczeniami podobnymi do tych, jakie narzucane są dziennikarzom krajowym. Ci muszą się trzymać wytycznych partii, a autorzy zbyt odważnych tekstów w internecie trafiają do więzień. Nawet igrzyska, pomimo składanych deklaracji i pewnych ułatwień dla zagranicznych reporterów, nie spowodowały zwolnienia skazanych dziennikarzy ani nie skłoniły władz do ustępstw – konsekwentnie blokowano informacje na temat praw człowieka czy protybetańskie strony internetowe³⁰.

Sytuacja nie uległa poprawie do dziś, a ograniczenia wolności mediów w Chinach są jednym z najbardziej negatywnych przypadków na świecie. Jak wskazują najnowsze badania, w ostatniej dekadzie, pod rządami Xi Jinpinga, nasiliła się propaganda. Między innymi na przykładzie krajowych relacji dotyczących COVID-19 wykazano, że reżim wykorzystuje propagandę opartą na scenariuszach do kształtowania, ograniczania i opóźniania informacji w czasie kryzysów³¹. Rozbudowany system cenzury w Chinach obejmuje też internet, a dostęp do zagranicznych witryn użytkownicy uzyskują poprzez filtr wirtualnej sieci VPN³². RSF zauważa w raporcie z 2025 r., że Chiny są największym na świecie więzieniem dla dziennikarzy (aktualnie ponad stu osób). Choć konstytucja ChRL gwarantuje wolność słowa i prasy, to według Reporterów reżim notorycznie łamie prawo do informacji. Aby uciszać dziennikarzy, oskarża się ich o szpiegostwo, działalność wywrotową lub wszczynanie kłótni i prowokowanie problemów. Mogą być legalnie osadzeni w odosobnieniu na sześć miesięcy w ramach nadzoru mieszkaniowego w wyznaczonym miejscu w tzw. czarnych więzieniach, gdzie pozbawieni są

30 *Attacks on the Press in 2008*, The Committee to Protect Journalists, New York 2009, s. 116–121.

31 H. Waight [i in.], *The Decade-Long Growth of Government-Authored News Media in China under Xi Jinping*, „Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America” 2025, vol. 122, No. 11: <<https://doi.org/10.1073/pnas.2408260122>> [dostęp: 12 II 2026].

32 M. Durmaj, *System medialny w Chinach*, „Media – Biznes – Kultura” 2022, nr 1 (12).

pomocy prawnej i mogą być poddawani torturom. Chińskie media państwowe i prywatne podlegają coraz ściślejszej kontroli KPCh, a zagranicznym dziennikarzom administracja stwarza coraz więcej przeszkód. Reżim stosuje inwigilację, przymus, zastraszanie i nękanie, aby uniemożliwić niezależnym dziennikarzom relacjonowanie kwestii uznanych za drażliwe³³. Zdarzają się też przypadki zabójstw – np. w listopadzie 2023 r. śmierć w wyniku pobicia przez policjantów poniósł dziennikarz obywatelski i aktywista Sun Lin, który m.in. publikował w mediach społecznościowych filmy z protestów przeciw Xi Jinpingowi³⁴.

Ograniczenia wolności mediów w Rosji

Rosja jest państwem postkomunistycznym, w którym nie funkcjonuje demokracja liberalna, a istotną rolę pełnią służby specjalne, wywodzące się jeszcze z czasów ZSRR. Jego schyłek, a potem upadek, wiązał się z szeregiem zmian prawnych, zmierzających ku demokratyzacji oraz liberalizacji rynku medialnego. Zniesiono cenzurę, a polityka Michaiła Gorbaczowa zbliżała kraj do Zachodu. W ramach *pieriestrojki* promowano *glasnost*, która oznaczała m.in. jawność życia publicznego, a więc także wolny dostęp do informacji³⁵. W Rosji pojawiło się wiele nowych mediów, które zyskiwały uznanie społeczne, a coraz bardziej pluralistyczny system medialny zaczął funkcjonować według zachodnich norm. Dziennikarstwo stało się czwartą władzą³⁶. Prezydentura Borisa Jelcyna w latach 1991–1999 oznaczała jednak coraz większą konsolidację elit politycznych wokół głowy państwa i uzależnienie od nich mediów masowych. Widać było stopniowy regres w obszarze wolności słowa i zaufania rosyjskiego społeczeństwa do mediów. Ekonomiczna i polityczna zależność od państwa stała

33 *Chine*, „Reporters sans frontières” [online], 2025 [dostęp: 4 X 2025]: <<https://rsf.org/fr/pays/chine>>.

34 *China: Citizen Journalist Killed in Police Custody*, „International Federation of Journalists” [online], 22 XI 2023 [dostęp: 12 I 2025]: <<https://www.ifj.org/media-centre/news/detail/article/china-citizen-journalist-killed-in-police-custody>>.

35 B. Borowik, E. Kirwiel, *The Media System in the Russian Federation. Selected Issues*, „Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne” 2018, nr 4 (1), s. 13–42.

36 J. Adamowski, *Rosyjskie media i dziennikarstwo czasów przelomu (1985–1997)*, Elipsa, Warszawa 1997, s. 43.

się trwałą cechą rosyjskiego rynku medialnego³⁷. Gdy w 2000 r. prezydentem Rosji został Władimir Putin, sytuacja uległa znacznemu pogorszeniu w porównaniu ze względnie liberalną dla mediów epoką Jelcyna.

Jeszcze na początku XXI w. w Rosji działali medialni oligarchowie, tacy jak Boris Bieriezowski, Władimir Gusinski czy Roman Abramowicz³⁸. Wszyscy musieli jednak emigrować za rządów Putina, tracąc swoje medialne interesy w kraju. W latach 2000–2006 w Rosji zamordowano 21 dziennikarzy³⁹. Wśród nich była Anna Politkowska, autorka reportaży z wojny w Czeczenii czy przetłumaczonej na wiele języków książki *Rosja Putina*, w której zaprezentowała negatywne oblicza władzy, w tym propagandę medialną i ukazywanie prezydenta w sytuacjach będących „przedmiotem metodycznych przemyśleń w kategoriach kształtowania wizerunku”⁴⁰. Politkowska została zamordowana w Moskwie 7 października 2006 r. – w dniu urodzin Putina. W trakcie jego prezydentury (oraz Dmitrija Miedwediewa w latach 2008–2012) były i są stosowane różne formy kontroli mediów. Bogdan Borowik i Eleonora Kirwiel wskazują, że jest ich przynajmniej pięć: akty prawne ograniczające nadzorczą funkcję mediów; procedury administracyjne i prześladowania mediów próbujących zachować niezależność; ciągła interwencja i monitorowanie przez władze treści programów informacyjnych i publicystycznych w ogólnokrajowych kanałach telewizyjnych kontrolowanych przez spółki państwowe; przejmowanie nadawców medialnych, np. prywatnych kanałów telewizyjnych, które należą do oligarchów z czasów Jelcyna; nielegalne działania, takie jak groźby, napaści, pobicia i zabójstwa dziennikarzy⁴¹.

Szczególną rolę odgrywa w Rosji państwowa propaganda, skierowana do publiczności wewnętrznej, sąsiednich państw uznawanych za przyjazne oraz jakoby wrogiego Zachodu. W roku 2005 powstała kontrolowana przez władze propagandowa telewizja Russia Today (ob. RT), nadająca drogą satelitarną i przez internet m.in. w najpopularniejszych językach zachodnich

37 B. Borowik, E. Kirwiel, *The Media...*, s. 25–27.

38 A. Bartnicki, M. Michaluk, *Media rosyjskie a język manipulacji politycznej w postsowieckiej Rosji*, „Studia Slawistyczne” 2008, nr 7, s. 308–323.

39 Tamże, s. 315.

40 A. Politkowska, *Rosja Putina*, tł. T. Korecki, Wydawnictwo „Studio Emka”, Warszawa 2005, s. 324–325.

41 B. Borowik, E. Kirwiel, *The Media...*, s. 27–31.

i po arabsku. Wielojęzyczna jest także założona w 2014 r. strona internetowa rządowej agencji informacyjnej Sputnik. Wielu rosyjskich nadawców skupionych jest w spółce Gazprom-Media, która należy do kontrolowanej przez rosyjski rząd potężnej firmy energetycznej. Analizując przemysł medialny w Rosji i procesy jego koncentracji, Marian Gierula zauważa, że wciąż „problemem jest jego mała przejrzystość, brak otwartości struktur i relacji między różnymi formami własności”⁴². Łukasz Szurmiński stwierdza natomiast, że „[n]iezależnie od formy własności prasa (poza nielicznymi wyjątkami), radio i telewizja są całkowicie podporządkowane decydującym politycznym FR”⁴³. Putin podkreśla zresztą rolę mediów dla reżimu i celów wojennych w swoich wypowiedziach publicznych⁴⁴. Pewne informacje w tej materii przedstawia np. Thomas Rid w książce *Wojna informacyjna*, gdzie przypomina m.in. o przeszłości rosyjskiego prezydenta w służbach specjalnych⁴⁵.

RSF zaznacza w raporcie z 2025 r., że od czasu inwazji na Ukrainę w 2022 r. praktycznie wszystkie niezależne media zostały w Rosji zakazane, zablokowane lub uznane za agentów zagranicznych albo organizacje niepożądane. Wprowadzono również cenzurę wojskową i ograniczono dostęp do mediów zachodnich. Regulator medialny Roskomnadzor cenzuruje większość serwisów informacyjnych, a w Dumie pośpiesznie przyjęto przepisy, które wprowadzają kary za rozpowszechnianie fałszywych informacji. Coraz częściej odnotowywane jest również oskarżanie mediów o ekstremizm i gloryfikowanie terroryzmu. Oprócz otrzymywania surowych wyroków, a nawet doświadczenia tortur, dziennikarze są systematycznie zastraszani, karani grzywnami czy aresztowani pod różnymi pretekstami. Choć wskaźnik dostępu do internetu jest w Rosji wysoki, prawie dwie trzecie obywateli czerpie informacje głównie z telewizji kontrolowanej przez rząd, a także z ogólnokrajowych portali społecznościowych, takich

42 M. Gierula, *Koncentracja mediów w Rosji. Próba zarysowania problemu*, „Rocznik Prasoznawczy” 2018, nr 12, s. 93.

43 Ł. Szurmiński, *Media w Rosji*, [w:] *Leksykon terminów...*, s. 63.

44 W. Tomaszewski, *Media w służbie reżimu. Przykład Rosji i wyzwania dla demokracji*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2023, nr 4 (40), s. 52.

45 Th. Rid, *Wojna informacyjna*, tł. F. Tryl, Bellona, Warszawa 2022, s. 436–444, 506–507 i n.

jak „V Kontakte”⁴⁶. Raport Human Rights Watch z lipca 2025 r. ukazał, że od dokonania przez Rosję inwazji na Ukrainę w 2022 r. władze podwoiły wysiłki w zakresie cenzurowania internetu, zakłócania połączeń internetowych i nadzoru⁴⁷.

Ograniczenia wolności mediów w Indiach

Indie nazywane są największą demokracją świata, choć w obliczu ograniczania wolności mediów w tym najludniejszym państwie globu o ogromnej różnorodności etniczno-kulturowej można wątpić, czy rzeczywiście jest to kraj demokratyczny. Mahatma Gandhi, odnosząc się do swojej roli twórcy i redaktora czasopisma „Indian Opinion”, pisał w autobiografii, że

jedynym zadaniem dziennikarstwa jest służenie celom społecznym. Prasa jest potężną siłą, ale podobnie jak niepowstrzymane potoki wody mogą zatopić całe połacie ziemi i zniszczyć plony, tak samo niepowściągliwe pióro może spowodować zgubne skutki. Jeżeli kontrola przychodzi z zewnątrz, bywa niekiedy bardziej niebezpieczna aniżeli sama potrzeba kontroli. Natomiast może być pożyteczna jedynie wtedy, gdy wykonywana jest od wewnątrz⁴⁸.

Idealizm głoszony przez tę wielką postać w historii Indii nie przekłada się jednak na współczesne realia funkcjonowania mediów w tym państwie, bo kontrola zewnętrzna ma tam większą siłę niż moralna kontrola wewnętrzna, którą Gandhi demonstrował i głosił w działaniu na rzecz celów wspólnotowych. Można powiedzieć, że w jego wizji odzwierciedlała się w pewnym zakresie zachodnia koncepcja społecznej odpowiedzialności mediów. To właśnie Zachód wprowadzał do Indii jako brytyjskiej kolonii pierwsze tytuły prasowe, począwszy od tygodnika „Bengal Gazette”,

46 *Russie*, „Reporters sans frontières” [online], 2025 [dostęp: 13 X 2025]: <<https://rsf.org/fr/pays/russie>>.

47 *Russia: Internet Blocking, Disruptions and Increasing Isolation*, „Human Rights Watch” [online], 30 VIII 2025 [dostęp: 13 X 2025]: <<https://www.hrw.org/news/2025/07/30/russia-internet-blocking-disruptions-and-increasing-isolation>>.

48 M. K. Gandhi, *Autobiografia. Dzieje moich poszukiwań prawdy*, tł. J. Brodzki, Axis Mundi, Piaseczno 2019, s. 291.

założonego w 1780 r. przez Jamesa Augusta Hicky'ego⁴⁹. Wówczas wolność wypowiedzi ograniczała brytyjska administracja kolonialna, a dziś czynią to władze niepodległych Indii.

Zanim Indie stały się częścią bloku BRICS, pełniący funkcję premiera w latach 1947–1964 Jawaharlal Nehru inspirował się sowieckim socjalizmem, wierząc w wagę sektora państwowego, ale też stawiając na rozwój technologii, które przyczyniły się do powstania w Indiach telewizji. Pozostawała ona oczywiście pod kontrolą państwa i dopiero w połowie lat osiemdziesiątych premier Rajiv Gandhi zainicjował proces liberalizacji rynku, co skutkowało komercjalizacją i prywatyzacją telewizji⁵⁰. Jak zauważył Pradip Thomas, media w Indiach przeszły szereg przeobrażeń po 1985 r., m.in. w kierunku integracji z globalnym rynkiem, ale też ku demokratyzacji, choć było to raczej zasługą społeczeństwa obywatelskiego, a nie priorytetem kolejnych rządów, które aż do roku 1990 utrzymały państwowy monopol na nadawanie. Później nastąpiła wprawdzie decentralizacja, jako efekt federalizacji indyjskiej polityki, ale jak stwierdził Thomas, lekceważenie przez władze rządów prawa i postępująca koncentracja mediów stanęły na przeszkodzie ich demokratyzacji⁵¹. Niemniej jednak w Indiach ukształtował się ogromny rynek telewizyjny oraz filmowy⁵². Według danych World Intellectual Property Organization w 2023 r. liczba filmów wyprodukowanych w tym kraju sięgnęła 2562, co było najwyższym wynikiem na świecie⁵³. Globalizacja nie oznacza już dziś dla Indii jedynie relacji postkolonialnych i wpływu zachodniej kultury, ale też silną obecność Indii i Indusów w globalnej sferze publicznej⁵⁴. Choć światowa widownia ogląda dziś indyjskie filmy i inne produkcje medialne, nie jest z reguły świadoma, że w państwie

49 V. Kohli-Khandekar, *The Indian Media Business*, Sage, New Delhi 2006, s. 23.

50 C. Desprez, *La télévision indienne. Un modèle d'appropriation culturelle*, De Boeck-INA, Bruxelles 2006, s. 34–42.

51 P. Thomas, *Contested Futures: Indian Media at the Crossroads*, [w:] *Democratizing Global...*, s. 81–99.

52 V. Kohli-Khandekar, *The Indian...*, s. 61–142.

53 D. Hancock [i in.], *Global Film Production Hits Historic High, Surpassing Pre-Pandemic Levels*, „World Intellectual Property Organization” [online], 30 IV 2025 [dostęp: 18 X 2025]: <<https://www.wipo.int/en/web/global-innovation-index/w/blogs/2025/global-film-production>>.

54 V. Juluri, *The Whole World Is Watching Us: Music Television Audiences in India*, [w:] *Asian Media Studies. Politics of Subjectivities*, ed. J. N. Erni, S. K. Chua, Blackwell, Malden–Oxford–Carlton 2005, s. 176.

tym istnieją poważne ograniczenia wolności mediów, wynikające z jednej strony z działań władz, z drugiej zaś – z daleko posuniętej koncentracji kapitału. Łączące wschodnie i zachodnie dziedzictwo Indie zmagają się zatem z problemami charakterystycznymi dla Wschodu i Zachodu.

RSF podaje w raporcie z 2025 r., że od czasu dojścia do władzy premiera Narendry Modiego w 2014 r. media w Indiach są w sytuacji nieoficjalnego stanu wyjątkowego, a rządząca Indyjska Partia Ludowa (Bharatiya Janata Party) mocno związała się z elitami kontrolującymi media. Dominują w nich populizm i propaganda rządzącej partii, a pluralizm mediów jest poważnie kwestionowany poprzez naciski i wpływy. Dziennikarzy krytycznych wobec rządu regularnie spotykają nękanie w internecie, zastraszanie, groźby i ataki fizyczne, a także procesy karne i arbitralne aresztowania. W mediach społecznościowych prowadzone są skoordynowane kampanie nienawiści i nawoływania do morderstw, szczególnie brutalne, gdy ich celem są dziennikarki, których dane osobowe często są ujawniane. Zwolennicy Hindutvy (hinduskiej ideologii nacjonalistycznej) wzywają do powszechnego odwetu na swoich przeciwnikach, których uznają za zdrajców i antynarodowców. Sytuacja pozostaje bardzo niepokojąca dla dziennikarzy zajmujących się tematyką ochrony środowiska, a także dla reporterów w Kaszmirze, regularnie nękanych przez policję i bojówki. Niektórzy z nich od kilku lat przebywają w areszcie tymczasowym. Zagrożenia dla wolności słowa mają też w tym państwie charakter ekonomiczny. Indyjskie media finansowane są głównie z przychodów z reklam, których głównym źródłem jest rząd. Wykorzystując tę zależność finansową, zarówno władze centralne, jak i stanowe wywierają na media presję, by cenzurowały treści. Podczas gdy rząd zacieśnił kontrolę nad mediami publicznymi i prywatnymi, ich własność została silnie skoncentrowana w rękach niewielkiej liczby koncernów, najczęściej bliskich władzy. Dodatkowy problem związany jest z utrzymującą się kastowością i patriachatem. Na stanowiskach kierowniczych w mediach zasiadają głównie hinduscy mężczyźni z wyższych kast, co znajduje odzwierciedlenie m.in. w tematyce artykułów czy reportaży. Indie stały się jednym z najmniej bezpiecznych krajów świata dla omawianego zawodu – rocznie zabijanych jest tam średnio dwóch, trzech dziennikarzy⁵⁵. Jeden z najnowszych

55 *Inde*, „Reporters sans frontières” [online], 2025 [dostęp: 18 X 2025]: <<https://rsf.org/fr/pays/inde>>.

przypadków, ze stycznia 2025 r., to śmierć Mukesha Chandrakara – niezależnego reportera pracującego dla kilku kanałów telewizyjnych i prowadzącego własny kanał na „You Tube’ie”, gdzie pokazywał m.in. korupcję na lokalnym szczeblu⁵⁶.

Podsumowanie i postulaty badawcze – wyzwania dla Zachodu

Opisane wyżej ograniczenia wolności mediów w państwach BRICS, które kreuują alternatywną dla Zachodu siłę geopolityczną, budzą kontrowersje przede wszystkim w zachodnich demokracjach, a uwypuklane są przez zachodnie organizacje, w tym RSF czy Freedom House, ale też wiele innych, które śledzą naruszanie praw człowieka. Jak wykazano, w trzech największych potęgach BRICS powszechną praktyką jest ograniczanie wolności mediów na różne sposoby, włącznie z roztaczaniem bezpośredniej i pośredniej kontroli władz, zastraszaniem dziennikarzy, a nawet przypadkami zabójstw, np. Anny Politkowskiej w Rosji, Sun Lina w Chinach czy Mukesha Chandrakara w Indiach. Artykuł 19 *Powszechnej deklaracji praw człowieka* nie jest przestrzegany ani w największych państwach BRICS, ani w innych wymienionych wcześniej. Satysfakcjonującą sytuację odnotowuje się jedynie w RPA, choć i tam – podobnie jak w Brazylii – widoczne są problemy związane z koncentracją kapitału czy ograniczaniem pluralizmu medialnego, ale dotyczą one też wielu państw Zachodu. O ile jednak na Zachodzie stabilność bazuje na uregulowaniach systemowych, których elementem jest wolność mediów jako czynnik warunkujący istnienie demokracji liberalnej, o tyle w największych państwach BRICS ograniczanie wolności mediów ma być czynnikiem stabilnego rozwoju według planów ustalanych przez władze: w ramach pewnej wizji globalnej konkurencji, regionalnego imperializmu czy też budowy multilateralnego świata.

Nie ulega wątpliwości, że omawiany problem nie sprzyja budowaniu dobrych relacji BRICS z Zachodem, ale też skłania do dyskusji nad perspektywami stosunków międzynarodowych i wyzwaniami dla Zachodu.

56 *India: Freelance Chhattisgarh Journalist Killed after Corruption Report*, „International Federation of Journalists” [online], 6 I 2025 [dostęp: 12 I 2025]: <<https://www.ifj.org/media-centre/news/detail/article/india-freelance-chhattisgarh-journalist-killed-after-corruption-report>>.

W perspektywie geopolitycznej i ideologicznej należy wziąć pod uwagę zagrożenie dla liberalnego porządku międzynarodowego, który bazuje na wolności informacji, przejrzystości i prawach jednostki. Zachód opiera swoją tożsamość na wartościach liberalnych: wolności słowa, pluralizmie, otwartym społeczeństwie i wolności jednostki, podczas gdy państwa BRICS promują model alternatywny i konkurencyjny, w którym kontrola nad informacją jest narzędziem władzy państwowej. Ograniczenia wolności mediów często przedstawiane są tam obywatelom jako obrona suwerenności narodowej i ochrona przed dezinformacją Zachodu, co dla wielu społeczeństw, a przynajmniej ich znaczących segmentów, jest przekonujące. W ten sposób podważana jest uniwersalność zachodnich standardów wolności mediów, co osłabia też zachodni *soft power*⁵⁷. Pomimo krytyki ograniczania wolności słowa Zachód potrzebuje jednak współpracy z państwami BRICS w kwestiach globalnych, takich jak klimat, energia, handel międzynarodowy, bezpieczeństwo i in. Restrykcje informacyjne utrudniają budowanie zaufania i wiarygodności, ale Zachód musi godzić realizm interesów z presją wartości, co prowadzi do moralnego relatywizmu, a więc lekceważenia własnych fundamentów aksjologicznych na rzecz pragmatyzmu w relacjach międzynarodowych. Inne istotne wyzwanie wiąże się z rozwojem technologii, m.in. sztucznej inteligencji, w czym poważnym rywalem dla państw Zachodu są zwłaszcza Chiny. Jest to z pewnością istotny problem, który należy wziąć pod uwagę w perspektywie dalszych badań, bo najnowsze technologie wykorzystywane są m.in. do tłumienia wolności, choć z drugiej strony – także do jej promowania, co też stanowi wyzwanie dla Zachodu.

Bibliografia

- Adamowski J., *Rosyjskie media i dziennikarstwo czasów przełomu (1985–1997)*, Elipsa, Warszawa 1997.
- Afrique du Sud*, „Reporters sans frontières” [online], 2025 [dostęp: 25 X 2025]: <<https://rsf.org/fr/pays-afrique-du-sud>>.
- Asian Media Studies. Politics of Subjectivities*, ed. J. N. Erni, S. K. Chua, Blackwell, Malden–Oxford–Carlton 2005.

57 Zob. J. S. Nye Jr., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, tł. M. Małej, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

- Attacks on the Press in 2008*, The Committee to Protect Journalists, New York 2009.
- Bartnicki A., Michaluk M., *Media rosyjskie a język manipulacji politycznej w postsowietycznej Rosji*, „Studia Slawistyczne” 2008, nr 7.
- Borowik B., Kirwiel E., *The Media System in the Russian Federation. Selected Issues*, „Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne” 2018, nr 4 (1).
- Brésil, „Reporters sans frontières” [online], 2025 [dostęp: 25 X 2025]: <<https://rsf.org/fr/pays-br%C3%A9sil>>.
- „BRICS” [online, dostęp: 10 IX 2025]: <<https://infobrics.org/>>.
- Briggs A., Burke P., *A Social History of the Media. From Gutenberg to the Internet*, Polity Press, Cambridge–Malden 2005.
- Changing Media, Changing China*, ed. S. L. Shirk, Oxford University Press, New York 2011.
- China: Citizen Journalist Killed in Police Custody*, „International Federation of Journalists” [online], 22 XI 2023 [dostęp: 12 I 2025]: <<https://www.ifj.org/media-centre/news/detail/article/china-citizen-journalist-killed-in-police-custody>>.
- China's Media Go Global*, ed. D. K. Thussu, H. de Burgh, A. Shi, Routledge, New York 2018.
- Chine, „Reporters sans frontières” [online], 2025 [dostęp: 4 X 2025]: <<https://rsf.org/fr/pays/chine>>.
- Deng X., *Chiny na drodze reform w XXI wieku*, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 2007.
- Desprez C., *La television indienne. Un modèle d'appropriation culturelle*, De Boeck-INA, Bruxelles 2006.
- Di M., *Between Propaganda and Commercials: Chinese Television Today*, [w:] *Changing Media, Changing China*, ed. S. L. Shirk, Oxford University Press, New York 2011.
- Durmaj M., *System medialny w Chinach*, „Media – Biznes – Kultura” 2022, nr 1 (12).
- Freedom on the Net*, „Freedom House” [online], 2025 [dostęp: 16 IX 2025]: <<https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fotn&year=2024>>.
- Freedom on the Net Research Methodology*, „Freedom House” [online], 2025 [dostęp: 16 IX 2025]: <<https://freedomhouse.org/reports/freedom-net/freedom-net-research-methodology>>.
- Gandhi M. K., *Autobiografia. Dzieje moich poszukiwań prawdy*, tł. J. Brodzki, Axis Mundi, Piaseczno 2019.
- Gang Q., Bandurski D., *China's Emerging Public Sphere: The Impact of Media Commercialization, Professionalism, and the Internet in an Era of Transition*, [w:] *Changing Media, Changing China*, ed. S. L. Shirk, Oxford University Press, New York 2011.
- Gierula M., *Koncentracja mediów w Rosji. Próba zarysowania problemu*, „Rocznik Prasoznawczy” 2018, nr 12.
- Gunaratne S., *The Dao of the Press. A Humanocentric Theory*, Hampton Press, Cresskill 2005.
- Hancock D., Rousseau C., Slee J., Wunsch-Vincent S., *Global Film Production Hits Historic High, Surpassing Pre-Pandemic Levels*, „World Intellectual Property

- Organization" [online], 30 IV 2025 [dostęp: 18 X 2025]: <<https://www.wipo.int/en/web/global-innovation-index/w/blogs/2025/global-film-production>>.
- Inde, „Reporters sans frontières” [online], 2025 [dostęp: 18 X 2025]: <<https://rsf.org/fr/pays/inde>>.
- India: *Freelance Chhattisgarh Journalist Killed after Corruption Report*, „International Federation of Journalists” [online], 6 I 2025 [dostęp: 12 I 2025]: <<https://www.ifj.org/media-centre/news/detail/article/india-freelance-chhattisgarh-journalist-killed-after-corruption-report>>.
- Ivanova K., Myltykbaev M., *Implementing the Right to Information as a Key Element of Freedom of Expression in the BRICS Countries*, „BRICS Law Journal” 2022, vol. 9, issue 2.
- Juluri V., *The Whole World Is Watching Us: Music Television Audiences in India*, [w:] *Asian Media Studies. Politics of Subjectivities*, ed. J. N. Erni, S. K. Chua, Blackwell, Malden–Oxford–Carlton 2005.
- Kohli-Khandekar V., *The Indian Media Business*, Sage, New Delhi 2006.
- Konstytucja Stanów Zjednoczonych, Agencja Informacyjna Stanów Zjednoczonych, Kraków 1990.
- Leksykon terminów medialnych*, t. 2: M–Z, red. K. Wolny-Zmorzyński, K. Doktorowicz, P. Płaneta, R. Filas, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 2024.
- McQuail D., *Teoria komunikowania masowego*, tł. M. Bucholc, A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Media Diversity in South Africa. New Concepts from the Global South*, ed. J. Reid, Routledge, New York 2022.
- Méthodologie détaillée du Classement mondial de la liberté de la presse 2025*, „Reporters sans frontières” [online, dostęp: 16 IX 2025]: <https://rsf.org/fr/m%C3%A9thodologie-d%C3%A9taill%C3%A9e-du-classement-mondial-de-la-libert%C3%A9-de-la-presse-2025?year=2025&data_type=general>.
- Mikułowski-Pomorski J., *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Universitas, Kraków 2006.
- Mill J. S., *Utylitaryzm. O wolności*, tł. A. Kurlandzka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Mrozowski M., *Media masowe. Władza, rozrywka i biznes*, Aspra, Warszawa 2001.
- Nye J. S. Jr., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, tł. M. Madej, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Politkowska A., *Rosja Putina*, tł. T. Korecki, Wydawnictwo „Studio Emka”, Warszawa 2005.
- Qui sommes-nous?*, „Reporters sans frontières” [online, dostęp: 16 IX 2025]: <<https://rsf.org/fr/qui-sommes-nous>>.
- Reid J., Malila V., *Measuring Media Diversity in South Africa: A Model for Measuring Media Diversity and the Audience Centred Approach*, [w:] *Media Diversity in South Africa. New Concepts from the Global South*, ed. J. Reid, Routledge, New York 2022.
- Rid Th., *Wojna informacyjna*, tł. F. Tryl, Bellona, Warszawa 2022.

- Russia: Internet Blocking, Disruptions and Increasing Isolation*, „Human Rights Watch” [online], 30 VIII 2025 [dostęp: 13 X 2025]: <<https://www.hrw.org/news/2025/07/30/russia-internet-blocking-disruptions-and-increasing-isolation>>.
- Russie*, „Reporters sans frontières” [online], 2025 [dostęp: 13 X 2025]: <<https://rsf.org/fr/pays/russie>>.
- Sajna-Kunowsky R., *Media w Brazylii*, [w:] *Leksykon terminów medialnych*, t. 2: M–Z, red. K. Wolny-Zmorzyński, K. Doktorowicz, P. Płaneta, R. Filas, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 2024.
- Sajó A., *Freedom of Expression*, Institute of Public Affairs, Warsaw 2004.
- Siebert F. S., Peterson T., Schramm W., *Four Theories of the Press*, University of Illinois Press, Urbana–Chicago 1984.
- Szurmiński Ł., *Media w Rosji*, [w:] *Leksykon terminów medialnych*, t. 2: M–Z, red. K. Wolny-Zmorzyński, K. Doktorowicz, P. Płaneta, R. Filas, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 2024.
- Thomas P., *Contested Futures: Indian Media at the Crossroads*, [w:] *Democratizing Global Media. One World, Many Struggles*, ed. R. A. Hackett, Y. Zhao, Rowman & Littlefield, Lanham 2005.
- Thussu D. K., Nordenstreng K., *BRICS Media Reshaping the Global Communication Order?*, Routledge, New York 2020.
- Tomaszewski W., *Media w służbie reżimu. Przykład Rosji i wyzwania dla demokracji*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2023, nr 4 (40).
- Waight H., Yuan Y., Roberts M. E., Stewart B. M., *The Decade-Long Growth of Government-Authored News Media in China under Xi Jinping*, „Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America” 2025, vol. 122, No. 11: <<https://doi.org/10.1073/pnas.2408260122>> [dostęp: 12 II 2026].
- Zhao Y., *Who Wants Democracy and Does It Deliver Food? Communication and Power in a Globally Integrated China*, [w:] *Democratizing Global Media. One World, Many Struggles*, ed. R. A. Hackett, Y. Zhao, Rowman & Littlefield, Lanham 2005.